

УДК 614.2:378.12:811.001.8(477)

Л.Ю. ЛІЧМАН,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика (м. Київ)*

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНЗ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті наведено методологічну модель вивчення формування іншомовної компетентності у ВНЗ України, обґрунтовано теоретично значущі принципи побудови методології дослідження генези іншомовної компетентності, зазначена необхідність поєднання структурно-синхронічного і діахронічного методів аналізу об'єкта наукового розгляду.

Ключові слова: генеза формування іншомовної компетентності, протокомпетентнісні джерела, термінологічна еквівалентність, історизм, ретроспектива, парадигма.

Постановка загальної проблеми. Динамічний розвиток компетентнісно-орієнтованої освіти в поліпарадигмальному педагогічному просторі виявляє все більшу кількість невирішених, полемічних, відкладених на перспективу проблем. Однією з них є завдання методологічного обґрунтування вивчення генези формування іншомовної компетентності, зокрема у ВНЗ України. Ключова контроверза актуалізації методології компетентнісної парадигми полягає в питанні: приймається або не приймається постулат про глобальність соціально-історичному обсягу компетентнісної педагогіки в науково-експертному співтоваристві. Побудову методологічної модифікації дослідження генези іншомовної компетентності, як ми вважаємо, слід починати з обґрунтування й прийняття сучасної моделі іншомовної компетентності як історично зумовленої даності.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові дані з проблеми методології вивчення іншомовної і, ширше, освітньої компетентності в цілому дискретні, поліморфні. Вивчення дослідного матеріалу виявляє кілька аспектів, що стосуються проблеми методології розвитку іншомовної компетентності. По-перше, варто відзначити дослідження, присвячені протокомпетентнісним джерелам, де згадуються автори праць, які різною мірою співвідносяться з компетентнісний підходом (Н. Хомський, І. Зимня, Н. Глушаниця, О. Слюсаренко, Б. Дьяченко, Я. Логвінова, А. Трейс та інші). Це мислителі так званого протокомпетентнісного періоду: Геракліт, Сократ, Арістотель, Платон, Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцци, І. Кант, Ф. де Соссюр, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, В. фон Гумбольдт, Г. Сковорода, А. Потебня, Т. де Шарден, П. Флоренський, В. Сухомлинський, Л. Щерба та інші. По-друге, наводяться автори праць, що локалізовані у вузьких хронологічних межах – з другої половини ХХ століття по теперішній час, у період безпосередньої артикуляції поняття формування іншомовної компетентності (Н. Хомський, Р. Уайт, Дж. Равен, С. Скворцова, Ю. Вторнікова, І. Сафонова, С. Ящук, Л. Буркова, Н. Антипова, О. Барабаш, М. Кубенко, С. Харабуга, В. Приступа, О. Локшина та інші).

Формулювання мети статті. Виходячи з вищевикладеного, мета цієї роботи полягає в такому: обґрунтувати методологічно прийнятні і науково продуктивні ресурси при аналізі генези формування іншомовної компетентності у ВНЗ України.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування теоретико-методологічної моделі, виходячи з теми, мети і завдань дослідження, насамперед доцільно визначати у зв'язку з поняттям генези як загальнонаукової категорії. Прийняття (або неприйняття) того чи іншого смис-

лового ракурсу цієї категорії детермінує шляхи наукового пошуку. У підсумковому розгляді значення висновків дослідження обумовлене уявленнями про змістовний обсяг категорії «генеза». Ця передумова важлива тому, що вона сягає теоретичних засад, які визначають необхідність конкретизації предмета вивчення з проведенням дефінітивних вимірювань. «Науці і науковості, – зазначає М. Гайдеггер, – метод належить не тільки як спосіб дослідження, але одночасно як визначення предметності свого предмета» [9, с. 94]. У цьому сенсі предметне дослідження генези формування іншомовної компетентності в системі вищої школи України передбачає наведення адекватної моделі генези як форми і стратегії наукового пошуку.

У нашому контекстуальному уявленні генеза формування іншомовної компетентності в системі ВНЗ України – це а) зародження і розвиток парадигми формування бі/полілінгвальної компетентності б) в режимі постійного зміщення (зсуву) її концептуальних засад з їх поступовим переходом в нову свою якість, в) що генерується динамікою взаємодоповнення протокомпетентнісних/компетентнісних джерел з іншими освітніми парадигмами в діапазоні хронологічно суміжних і хронологічно віддалених періодів (малого і великого часу).

У такому тлумаченні поняття про генезу є дихотомічним: хронологічно воно охоплює «центр», як парадигму, яка зароджується (власне, іншомовний компетентнісний підхід) і «периферію» як первісне джерело цього зародження (мовний практикум, взятий в тій чи іншій ретроспекції).

Така думка підтверджується дослідженнями у сфері «науки про розуміння» – герменевтики. Один із засновників цього наукового напрямку Х. Гадамер фокусує увагу на тому, що обов'язковою умовою розуміння аналізованої проблеми є занурення в тимчасову комунікацію, що відкриває горизонти, в яких закладені основи досліджуваного матеріалу: «Час у найпершу чергу не прірва, над якою треба побудувати міст, оскільки вона розділяє і віддаляє одне від іншого; це насправді основа події, в якій коріниться наше сьогоднішнє розуміння (курсив наш – Л. Л.) (...) Справа ж полягає в тому, щоб розпізнати в часовій дистанції позитивну, продуктивну можливість розуміння» [3, с. 80]. Таке розуміння вивчення генези наукового феномена встановлює необхідність заглиблення в історію становлення цього явища і виявлення основ його походження.

Проте питання «зліченності» досліджуваного матеріалу, в тому числі і в моменті обґрунтування методології, дозволяє варіювати шляхи і засоби розгляду генези іншомовної компетентності, розгорнувши гетерогенну теоретичну і методичну систему, що в гуманітарних наукових дискурсах цілком прийнятно: «Моя любов до варіацій, – пише М. Бахтін, – і до різноманіття термінів до одного явища. Множинність ракурсів. Зближення з далеким без вказівки на посередні ланки» [2, с. 531].

Проблема виявлення генези безпосередньо співвідноситься з актами зближення, зіставлення, проведення дефінітивного аналізу, зазначення термінологічної подібності й відмінності, виведення загальних, близьких або опосередкованих зв'язків – словом, тих засад, які можна приймати як генеративні начала, як історично усталені традиції формування іншомовної компетентності у вишах. Так, розмірковуючи про специфіку вивчення мов, В. фон Гумбольдт звертає увагу на своєрідність історичного контексту: «... при вивченні мов ми знаходимося, якщо так можна висловитися, на півдорозі їх історії, і жодного з відомих нам народів або мов не можна назвати первісним. Оскільки кожна мова успадковує свій матеріал з недоступних нам періодів доісторії, то духовна діяльність, яка спрямована на вираження думки, має справу вже з готовим матеріалом: вона не створює, а перетворює» [6, с. 90].

Відзначимо, що в даному і в інших висловлюваннях німецького мовознавця міститься найважливіший методологічний аспект: іманентний мові досвід взаємообумовлених національних форм діяльності духа-думки не створюється заново, але особистісно трансформується. Це вказує на те, що, з одного боку, при вивченні мови необхідно виходити з того, що ми маємо справу з уже готовими граматичними формами, створеними поколіннями, а з іншого боку, з тим, як ці форми перетворюються в кожному індивідумі.

У той же час осмислення історичних аспектів, вивчення і порівняння різних мовних традицій містять в собі потенціал несподіванки: «Між традиціями так багато схожості і так багато відмінності; при цьому можливо, що там, де ніякої особливої подібності на перший погляд не видно, істотної подібності (курсив наш – Л. Л.) найбільше, проте там, де схожість

лежить на поверхні, розбіжність насправді така глибока, що найпростіші поняття, починаючи із самого поняття традиції, мають різний обсяг і різний зміст ...» [1, с. 37]. Тут відзначимо, що формулювання генези становлення іншомовної компетентності в системі ВНЗ України передбачає виявлення різноманітних науково-практичних, дидактичних, організаційно-педагогічних традицій, близьких між собою саме за принципом «істотної подібності» і зовсім не обов'язково за термінологічною схожістю.

Означений методологічний принцип цілком історичний. Адже уявлення про метод історизму передбачає вивчення саме генези становлення об'єкта наукового дослідження, його «розвитку, виникнення і зміни в часі ...» [7, с. 220]. На думку М. Мамардашвілі, саме в генетичній природі формування наукової думки полягає її своєрідність, висловлюється історична модель становлення наукового світогляду. У цьому сенсі генеза досліджуваного об'єкта формально являє собою якусь послідовність акумулювання і породження нового. Такий підхід можна визначити як майєвтичний: «...знання існує в науці як щось таке, що безперервно виробляє інше знання і що весь час знаходиться в принципово перехідному стані. І там, де знання не знаходиться в стані виробництва іншого знання, ми – поза наукою, поза пізнанням. У науці йдеться лише про одне: на основі одних наявних знань і спостережень виробляти інші знання. *Поза цим визначити знання неможливо*» (курсив наш – Л. Л.). [8, с. 125]. Цей методологічно важливий аспект дозволяє стверджувати, що тільки за допомогою виявлення основ іншомовної підготовки в Україні, а саме в їх ретроспективному огляді, відкривається єдино вірна правильна дослідження іншомовної компетентності у вищій школі.

Таким чином, вивчення предмета і об'єкта іншомовної компетентнісно-орієнтованої підготовки в ВНЗ не тільки передбачає, але й вимагає звернути увагу на сутнісно-понятійний бік передісторії іншомовної підготовки в Україні; тут принципи і способи генетичного методу дослідження та історизму взаємообумовлені.

Вірність методологічного дискурсу вивчення генези іншомовної компетентності у великому часовому обсязі підтверджують і погляди одного із засновників психолінгвістики і модератора традиції осмислення мовної компетенції Н. Хомського [10], який вказав на перспективу розвитку компетентнісної моделі у світлі ідей В. фон Гумбольдта, і припустив вживання терміна «компетенція» щодо філософії мови Гумбольдта (середина XIX століття). Змістовний потенціал праць німецького мислителя є, як вважає Хомський, теоретичною основою мовної компетенції, що цілком співвідноситься з висунутим нами принципом змістовної близькості. Тому, приймаючи позицію Н. Хомського, як засновника компетентнісного підходу в лінгвістиці, проблему генези іншомовної компетентності в ВНЗ України цілком логічно і продуктивно розглядати в обсязі «великого часу». Неприйняття даної позиції закриває можливість вивчення цієї проблеми і суперечить теоретичним поглядам основоположника теорії мовної компетенції.

На наш погляд, доцільно ґрунтуватися на тому, що об'єкт теоретичної розробки – це завжди перехідна наукова і світоглядна модель становлення певного знання. Тому найбільш оптимальною установкою простеження генезису формування іншомовної компетентності буде виявлення «сутнісної подібності» імпліцитно і експліцитно існуючих понять в їх еквівалентній термінологічній близькості.

У такому розумінні можна говорити про те, що принцип *кореляції за сутнісно-понятійною подібністю не суперечить принципу і методу історизму*, що відкриває можливість для різноманітної хронологічної локалізації досліджуваного матеріалу. При такому підході нижня і верхня межі наукового пошуку визначаються, перш за все, науковими інтересами при постановці мети і завдань, у визначенні предмета і об'єкта дослідження. Стає зрозуміло, що в будь-якому випадку в науковому дискурсі, який передбачає розгляд генези, можливі і необхідні екскурси в історичне минуле досліджуваного наукового феномену. Така ретроспектива сприятиме збагаченню обсягу й змісту даного феномену, в тому числі і в означенні його національної специфіки. «Як би там не було, – пише Жак Дерріда, – мені видається, що коли задумують щось написати або сказати, *завжди краще просунутися якнайдалі в історичному пізнанні* (курсив наш – Л. Л.) і в формалізації вже наявних, виконаних і закінчених програм. (...) *Прагнення до історичного пізнання та інтерпретаційної формалізації є мінімальною умовою «відповідального» писання...* (курсив наш – Л. Л.)» [5, с. 70]. Це висловлювання є особливо актуальним стосовно дослідження генези формуван-

ня мовної компетентності. Адже дослідження тієї чи іншої моделі мовної підготовки завжди співвідноситься із законами функціонування мови, серед іншого і в умовах міжкультурних комунікацій. В такому сенсі позначення природи і функціональної діяльній ролі мови як засобу і об'єкта міжособистісного спілкування передбачає історичний контекст її становлення, вивчення та викладання. Адже «справжнє визначення її (мови – Л. Л.) – читаємо у Гумбольдта – має виражати акт її походження (генезу)» [4, с. 14].

Висновки. Методологічна модель ґрунтується: а) на дослідженні генези формування іншомовної компетентності в ВНЗ України б) у взаємопов'язаному алгоритмі структурно-синхронічного й генетичного (діахронічного) вивчення об'єкта аналізу, що передбачає в) глобальний аналіз «центральної», або функціональної, сфери об'єкта із зануренням в локально окреслені периферійні (ретроспективні) кордони його становлення.

Передбачається, що в перспективі осмислення теоретичної бази, виявлення проблем і суперечностей, означення методологічних засад, складання і обґрунтування методів дослідження генези формування іншомовної компетентності у ВНЗ України відповідно до принципів історизму розкриє нові науково-педагогічні ресурси вдосконалення мовної підготовки.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С.С. Западно-восточные размышления, или О несходстве сходного» / С.С. Аверинцев // Восток – Запад: исследования, переводы, публикации. – М.: Наука, 1988. – 290 с.
2. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи / М.М. Бахтин // Заметки. – М.: Художественная литература, 1988. – 537 с.
3. Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного // Г.Г. Гадамер. – М: Искусство, 1991. – 368 с.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
5. Деррида Ж. Back from Moscow, in the USSR / Жак Деррида; пер. с фр. и англ. М.К. Рыкин // Жак Деррида в Москве: деконструкция путешествия.– М: Культура, 1993. – 196 с.
6. Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В.А. Звегинцев. Часть I. – М.: Просвещение, 1964. – 466 с.
7. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, – 1975. – 720 с.
8. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1990. – 351 с.
9. Хайдеггер М. Цолликоновские семинары. [О Daseinanalytik'e] / М. Хайдеггер // Логос. – 1992. – № 3. – С. 82–97.
10. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax / Noam Chomsky. – Cambridge, Massachusetts: M.I.T Press, 1965. – 261 p.

References

1. Averincev, S.S. (1988). *Zapadno-vostochnye razmyshlenija, ili O neshodstve shodnogo* [West-East Speculations, or About the Discrepancy of Similarity]. *Vostok-Zapad: issledovanija, perevody, publikacii* [East-West: Investigations, Translations, Publications]. Moscow. Nauka Publ. 290 p. (In Russian).
2. Bahtin, M.M. (1988). *Literaturno-kriticheskie stat'i* [Literary-Critical Essays]. *Zametki*. [Notes]. Moscow. Hudozhestvennaja literatura Publ. 537 p. (In Russian).
3. Gadamer, H.G. (1991). *Aktual'nost' prekrasnogo* [The Relevance of the Beautiful]. Moscow. Iskustvo Publ. 368 p. (In Russian).
4. Humboldt, W. (1984). *Izbrannye trudy po jazykoznaniju* [Selective works on Linguistics]. Moscow. Progress Publ. 400 p. (In Russian).
5. Derrida, J. (1993). *Zhak Derrida v Moskve: dekonstrukcija puteshestvija* [Jacques Derrida in Moscow: The Deconstruction of a Travel]. Moscow. Kul'tura Publ. 208 p. (In Russian).
6. Zvegincev, V.A. (1964). *Istorija jazykoznanija 19–20 vekov v ocherkah i izvlechenijah* [History of Linguistics of 19th – 20th Centuries in Essays and Excerpts]. Part I. Moscow. Prosveshhenie Publ. 466 p. (In Russian).

7. Kondakov, N.I. (1975). *Logicheskij slovar'-spravochnik* [Logical Glossary]. Moscow. Nauka Publ. 720 p. (In Russian).
8. Mamardashvili, M.K. (1990). *Kak ja ponimaju filosofiju* [The Way I Understand Philosophy]. Moscow. Progress Publ. 351 p. (In Russian).
9. Heidegger, M. (1992). *Collikonovskie seminary* [Zollikon Seminars] [O Daseinanalitik'e]. Moscow. Logos Publ. p. 82–97. (In Russian).
10. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: M.I.T Press. 261 p.

В данной работе представлена методологическая модель изучения формирования иноязычной компетентности в ВНЗ Украины, обоснованы теоретические принципы построения методологии исследования генезиса иноязычной компетентности, указана необходимость сочетания структурно-синхронического и диахронического методов анализа объекта научного рассмотрения.

Ключевые слова: генезис формирования иноязычной компетентности, протокомпетентностные источники, терминологическая эквивалентность, историзм, ретроспектива, парадигма.

The article presents a methodological model for studying the development of foreign linguistic competence at higher education institutions of Ukraine; it substantiates theoretical principles for building the research methodology of foreign linguistic competence genesis; the paper indicates the relevancy of joining structural synchronic and diachronic methods while analyzing the object of scholarly attention.

Key words: foreign linguistic competence genesis, protocompetence sources, terminological equivalence, historicism, retrospective view, paradigm.

Одержано 28.01.2016.